

דף שבועי

בס"ד

פרשת תצוה, תשפ"א, מספר 1408

מתנות לאביונים איתמר ורהפטיג

ותענית, וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים עליו שנאמר ושמחת בחגך וגו'...

וכשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל לגר ליתום ולאמנה עם שאר העניים האומללים. אבל מי שנועל דלתות חצרו ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו, ועל אלו נאמר: "זבַחִיהֶם פְּלֶחֶם אוֹנִים לָהֶם כָּל־אֲכָלְיוֹ יִטְמְאוּ כִּי־לַחֲמָם לִנְפֹשָׁם" (הו' ט:ד), ושמחה כזו קלון היא להם, שנאמר: "וְזִרְתִּי פָּרֵשׁ עַל פְּנֵיכֶם פָּרֵשׁ חֲגִיכֶם" (מלא' ב:ג).

ממקורות אלה נראה שעזרה לעניים קשורה לשמחה. אין השמחה שלמה, כאשר לידך מצוי עני או מסכן שאינו שמח. כך צריך להרגיש יהודי. אין השמחה שלמה ללא שיתוף הכול.

מכאן נלמד שיש ממד ציבורי למצוות השמחה; שמחה קשורה לשלמות.⁴ אדם שרגלו כואבת, אינו יכול לשמות. אדם מישראל צריך להרגיש כאיבר מן הכלל,⁵ ואם חברו אינו שמח, כי אין לו מה לאכול ביום טוב, הרי זה כאילו כואבת לו הרגל.⁶

4 ראו **מסילת ישרים** פרק יט: "זאת היא השמחה האמתית, שיהיה לבו של האדם עלו על שהוא זוכה לעבד לפני אדון יתברך שאין כמוהו, ולעסק בתורתו ובמצוותיו שהם השלמות האמתית והיקר הנצחית".

5 והשוו לדרשת חז"ל בירושלמי נדרים (פ"ט ה"ד) על הפסוק בויקרא (יט:יח): "לא תקם ולא תטר, כיצד?... משל לאדם שהיה מחתך בשר ומחת סכינא לידו השניה, האם יחזור וימחא לידה, וה"נ כן".

6 אגב, בשמחת חתן יש מנהג של שמחת עניים, כאשר בעל השמחה עורך להם שולחן או מביא כסף לבית תמחוי שיערכו להם סעודה.

בין מצוות היום של פורים מנויה גם המצווה שבכותרת. מה עניינה לפורים? הרי תמיד יש מצווה לתת צדקה; אין ערוך לחשיבותה, ומצוות צדקה תציל ממות. אעפ"י כן לא נצטוונו על צדקה בראש השנה,¹ וכן לא בחנוכה,² למשל. מדוע א"כ דווקא בפורים? מצוות היום של פורים היא שמחה, והקשר בין שמחה לבין עזרה לנזקקים מופיע כבר בתורה במצוות הרגלים. בדברים (טז:יא), לאחר המצוות של שלושת הרגלים נאמר:

וְשִׂמְחֶתָ לִפְנֵי ה' אֱ-לֹהֶיךָ אֶתְּהָ וּבְנֶךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וְהַלְוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיְתוּם וְהָאֲלֻמְנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ בְּמִקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱ-לֹהֶיךָ לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם.³

האנשים הנזכרים מייצגים את החלשים שבחברה, אלה הנזקקים לעזרת הציבור. על פי הכתוב הזה כתב הרמב"ם דברים חריפים על מי שמתעלם מאותם נזקקים ביום טוב. וז"ל בהלכות יום טוב (פרק ו הלכה יז-יח):

שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג עם שאר ימים טובים כולם אסורים בהספד

* הרב ד"ר איתמר ורהפטיג, בית הספר למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן (גימלאי); מכון צומת, אלון שבות (מעורכי "תחומין"); מכון "משפטי ארץ", עפרה.

1 אמנם בנחמיה ח:ט-י נאמר: "וַיֹּאמֶר נְחֻמְיָה הוּא הַתְּרַשְׁתָּא וְעִזָּרָא הֵלֶּהן הַסְפָּר וְהַלְוִיִּם הַמְבִינִים אֶת הָעָם לְכָל הָעָם הַיּוֹם קָדֵשׁ הוּא לֵה' אֱ-לֹהֵיכֶם אֶל תִּתְאַבְּלוּ וְאֶל תִּבְכוּ כִּי בּוֹכִים כָּל הָעָם כְּשָׁמְעִם אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה. וַיֹּאמֶר לָהֶם לָכוּ אֲכָלוּ מִשְׁמָנִים וּשְׂתוּ מִמֵּתִיקִים וְשִׁלְחוּ מְנוֹת לְאִין נִכּוֹן לוֹ כִּי קָדוֹשׁ הַיּוֹם לְאֲדֹנֵינוּ וְאֶל תַּעֲצִבוּ כִּי חֲדוֹת ה' הִיא מְעַזְכֶם". ורש"י אומר: "היום קדוש, כי יום ר"ה הוא... 'לאין נכון לו' - לעני שאין מזומן לו מאכלו". אבל אין מצווה של מתנות לאביונים בראש השנה, ואכמ"ל.

2 אולם עיינו במשנה ברורה סימן תרע, א: "נוהגים העניים לסבב בחנוכה על הפתחים, ויש טעם לזה".

3 עוד רמז מצינו בחומש ויקרא (כג:כב), כאשר המצווה להשאיר פאה לעניים מופיעה באמצע פרשת המועדות. ראו רש"י שם.

הוריד את "יום טוב"⁹ והוסיף "מתנות לאביונים". האלשיך שואל שם (אס' ט:ט): "מה היה כי מרדכי היהודי החליף השיטה, כי תחת היום טוב, שם מתנות לאביונים?" ועיינו שם מה שתירץ.

נראה שמרדכי הבין כי אין השמחה שלמה ללא השיתוף של כולם, ועל כן הוא רצה לתת לחג אופי לאומי ע"י הוספת הערים המוקפות, כאמור, וכן ע"י הוספת המצווה של מתנות לאביונים.¹⁰ נמצא כלל ישראל שמח.

עוד ייתכן לומר, כי בזמן המקדש, כשכולם עולים לרגל, האופי הלאומי של החג התבטא בעבודת הקודש ובהיותם יחד בירושלים, וממילא הזמינו אז גם את העניים לסעודה. אבל עתה, בגלות, ללא מקדש, היה צורך במצווה מיוחדת כדי לתת לכולם מעט מההרגשה של שמחת החג שבירושלים.¹¹

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן-שי

9 יש אומרים שעשה זאת בגלל הקושי ההלכתי להוסיף חג. ראו מלבי"ם לפסוק כב.
10 ראו מה שכתב המהר"ל על אתר בפ"א אור חדש: "ומשלח מנות איש לרעהו" (אס' ט:כב) וגו' המצוה היא בפורים יותר מן יר"ט. ולמה... אבל הדבר הזה ידוע ממה שהתבאר למעלה כי פורים הוא לישראל מפני שנצח את זרע עמלק אשר הם אויבים וצוררים ביותר. וזה כי ישראל הם הפך זרע של עמלק כי כל זמן שזרע עמלק בעולם אין שמו אחד וישראל הם מיחדים שמו ערב ובוקר, ובשביל זה הם עם אחד דבקים בו יתברך שהוא אחד. ומפני שישראל עם אחד, ראוי שיהיה בהם "עם אחד" ויהיה להם חיבור וריעות גמורה. לכן יש להם להחיות אביונים מצד שהוא אחיו והם עם אחד, כדכתיב אצל מצות הצדקה "אחיק" (דב' טו:ז). כי מפני שהם אחינו יש לתת צדקה, ולכך המצוה ביותר ביום זה בלבד הן משלוח מנות הן מתנות לאביונים... כי אלו המצוות הם תלויים בזה במה שישראל הם עם אחד ביותר מכל האומות".

11 כידוע, קבעו גם שהמוקפין יחשבו לפי מצב החומה בימי יהושע, כדי לתת כבוד לארץ ישראל.

לפי זה מובן, שדווקא בפורים, שבו נצטוונו על שמחה, נצטוונו גם במצווה של מתנות לאביונים. אמנם עדיין יש הבדל; בפסוק הנ"ל בפרשת "ראה", וברמב"ם בעקבותיו, מדובר על שיתוף העני בסעודה. כלומר, בחגים בעל הבית אמור להזמין לסעודתו את הגר, היתום או האלמנה (ייתכן שהלוי סועד לחוד עם משפחתו), אבל בפורים, המתנה שהוא נותן אמורה לעזור להם לקיים סעודה לעצמם.

ועדיין יש לצמצם את ההבדל, מכוח מצוות משלוח מנות איש לרעהו. מצווה זו מביאה לאחווה בינינו, בניגוד למצב של "עם מפוזר ומפורד בין העמים". כמו כן מסתבר, שבפורים היו מקיימים סעודות משותפות של משפחות⁷ וחבורות גדולות יותר. אם כן, כנראה שגם האביונים, שניתנה להם האפשרות לקיים סעודה, עשו אותה בחבורות.

שמחת עניים בפורים

אפשר שיש עוד קשר פנימי בין מצוות היום למתן מתנות לאביונים.

המגילה מתארת שני שלבים במצוות היום (אס' ט:ט):

עַל כֵּן הַיְהוּדִים הַפְּרָזִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת עָשִׂים אֶת יוֹם אֲרַבְעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר שְׂמֵחָה וּמְשֻׁתָּה וְיוֹם טוֹב וּמְשֻׁלַּח מְנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ.

ובהמשך נאמר (שם: כ-כא):

וַיִּכְתֹּב מְרַדְכֵי... לְקַיֵּם עֲלֵיהֶם לְהִיֹּת עוֹשִׂים... כְּיָמִים אֲשֶׁר נָחוּ בָהֶם הַיְהוּדִים מְאִיבֵיהֶם וְהַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר נִהְפָּךְ לָהֶם מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה וּמְאִבָּל לְיוֹם טוֹב לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מְשֻׁתָּה וּשְׂמֵחָה וּמְשֻׁלַּח מְנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמְתַנּוֹת לְאַבְיוֹנִים.

השוני הבולט הוא: "יום טוב" ירד, "ומתנות לאביונים" נוסף.

יש אומרים שהתקנה הראשונה הייתה ליושבי הפרזות בלבד, ומרדכי תיקן אותה גם ליושבי הערים המוקפות.⁸

ברם, יש אומרים כי בתחילה קיבל עליו העם לחגוג את פורים כיום טוב, ורק אחר כך מרדכי נתן לזה תוקף של תקנת חז"ל; הוא

7 אסת' ט:כח, "משפחה ומשפחה", ורש"י שם: מתאספין יחד ואוכלין ושותין יחד".

8 ראו מלבי"ם ודעת מקרא על אתר.